

ben írói munkájával. Sőt ő a próza (lényeginek tekintett művei) s élete között is olyan szigorú különbséget von, mely a befogadónál természetes volna, a művek alkotójánál viszont fura.

A legmegrendítőbbet e kérdéskörben Parti Nagy Lajostól olvastam. *„Diktatúrában az írói és az állampolgári magatartás élesen vagy tompán, de kétféleképpen. Az írói autonómia védelmében az állampolgáriból adok fel többet vagy kevesebbet... Olyan dilemma az, ami legfőképpen a szabadság birodalmában oldható fel, de egy hallgató társadalomban, mely az irodalomtól ugyanakkor direkt odamondást, nem olvasatokat, hanem lovasattakat vár, feloldhatatlan. En annyira próbáltam és tudtam ugyanaz lenni, amennyire ez egzisztenciálisan lehetséges volt. Azaz, ha néha is, ha épphogy is, ha érthetően és másokhoz hasonlóan is, de állampolgárként gyáván viselkedtem. Es felelős vagyok, mert – hiába a belső elfordulás – elfogadtam egy rosszul, kevésbé, de egy darabig mégis élhető társadalmi létet, miközben a nevemben, fölöttem, de – ne hazudjunk! – nem tőlem függetlenül, hisz a tudtommal tönkrement a hazám. S az, hogy íróként nem kellett volna mást és máshogy tennem, mint amit és ahogy tettem, az éppannyira ellentmondás, mint amennyire az egész dilemma feloldhatatlan. Nem azt mondtam el a verseimben, amit szabadott, hanem amit belülről, hitelesen el tudtam mondani. És nem praktikus vagy egzisztenciális megfontolásból »választottam« a formálást e fedett, a »hatalom« számára fogható, de meg nem fogható módját, viszont nem tudom és tényleg nem tudom, hogy nem ezért választódott-e ki belőlem és általam épp ez a modus. Vagy nem merem tudni? Hisz nem ezért, de ezért is, ily módon terméke is vagyok annak – vivendi? –, aminek lassan hátat fordítottam. Nem voltam és nem vagyok »politikus« költő. Ki tudtam mondani az »első nyilvánosságban«, amit íróként ki kellett mondanom, írói autonómiám védelmében nem kényszerültem rá, így nem »mentem le szamizdatba«. Nem gyávaságból, mégis, be kell látnom most, gyávaság volt, állampolgári gyávaság. Le kellett volna mennem, épp azért, mert remélem – s ez nagyon fontos –, »ott« sem mondtam volna mást és máshogy. De meg kellett volna tennem, civilkurázsiból, szolidaritásból, írói-állampolgári gesztusként. És ezt akkor is tudtam.»* Távollégy, hogy a mondottakat követendő példaként, az igazságként idéztem légyen. Csak egy ember és költő igazságaként, amelyet fontos volt leírni és meghallani.

Radnóti Sándor

HAZA CSAK OTT VAN...?

*Krausz Tivadar: Hazakutatás avagy „krausz elvtárs mi van a fiókban” (1980–1990)
Széphalom Könyvműhely, 1991. 84 oldal, 65 Ft*

Krausz Tivadar verseskötete első közelítésben nem annyira műként, mint inkább irodalomszociológiai dokumentumként olvasható. A közelmúlt, a 80-as évek politikai-ideológiai túrérszárait segít kirajzolni, a publikálhatóság feltételeinek megértéséhez kínál adalékokat: ami *akkor* nem jelenhetett meg, most, íme, kézbe vehető. Csak éppen azt nem tudhatjuk, hogy ama bizonyos fiók mélyére nyúlás olyan szövegeket hozott-e a felszínre, amelyeket szerkesztői visszautasítások, tilalmak ítéltek – ideiglenesen – feledésre, vagy eleve önmagának írta őket a költő, a megjelentetés teljes reménytelensége tudatában. Magyarán: Krausz kötet a nem intézményes, különböző egyéni óvatosságokból, gyávaságokból összeálló cenzúráról vagy a szerzői öncenzúráról tanúskodik-e? A kérdés végül is nem igényel választ. Ennek az „ami kimaradt” elve alapján összeálló versgyűjteménynek a legfontosabb szubjektív oka nyilván egyszerűen az öndokumentálás, mint a mostanában megjelent Eörsi István-, Molnár Miklós- vagy éppen Buda Ferenc-köteteknek. Politikai pikantériája persze nem annyira érdekes; arról azonban feltétlenül árulkodik – ahogyan ez ilyen szituációban lenni szokott –, hogy a szerző mitől volt hajlandó eltekinteni az írói jelenlét, a legális publikálás kedvéért. Természetesen ez a megállapítás nem akar erkölcsi megbélyegzés lenni, de persze felmentés sem: a kötetnek helyt kell állnia önmagáért. Be kell bizonyítania, hogy az 1980 és 1990 között keletkezett egyéb Krausz-művek közül kiszakítva, tematikus egységként képes funkcionálni.

Hiszen Krausz a kötet hátsó borítólapján *„társadalmi töltetű szövegeim, avagy hazafias költeményeim”* címszó alá sorolja ezeket a verseket, gyakorlatilag lemondva korábbi kompozíciós technikájáról, a szakralitás és a misztika imitációjáról. Első kötetének, a SZOVETSÉGEK-nek (Madách, Bratislava, 1987) ciklusai nyílt bibliai utalások voltak (ÉSATÖBBI; ÓSZOVETSÉG; ÚJSZOVETSÉG, MÉG EGY SZOVETSÉG), következő gyűjteménye pedig nemcsak megismételte ezt a szerkezetet, hanem az első kö-

tennek az anyagát kísérelte meg bővíteni, dekonstruálni és kommentálni – ráadásul címével egyértelműen a misztika egyik alapkönyvére célzott (HERPESZ TRISZMEGISTOSZ. Kráter Kiadó, Bp., 1989). A HAZAKUTATÁS verseinek poétikai sajátosságai nem térnek el a korábbi művektől (ha úgy vesszük, ez is egyfajta kiegészítése az első gyűjteménynek) – csak ez a kötet nem a metafizikai irányultság jegyében állt össze. Ebből a hagyományból egyedül a záró áldásformulát őrizte meg Krausz (HYMNUS ÉS ISTEN HELYETT), de a kompozíció egészét inkább külsődleges motívumok határozzák meg: a rövid versektől a hosszabakon át a legterjedelmesebb darabig ivel (AZ ILLÚZIÓ SZERKEZETE). Ennek a felépítésnek pedig az a hátránya, hogy a gyakorlatilag egyetlen – jobb-rosszabb – nyelvi öltre épülő versezetek, amelyek a kötet élére vannak emelve, nem dúsulnak fel egy szigorúbb szerkezet adta járulékos jelentéssel, megmaradnak az elméncség szintjén.

Krausz verseiben a lírai én beszédhelyezete szinte végig változatlan: egyetlen profetikus kijelentéssorozatként fogható fel az egész gyűjtemény. Állandó a hanghordozás és az indulat is: a versek a botrány, a felháborodás állapotáról szólnak, és őrzik is ezt a pozíciót. A normasértés tudata pátoszt kölcsönöz, s felhatalmaz a megszólalásra. Ennek a lázadásnak az értelme kettős: olyasmiről beszél, *amiről* nem szabad (vagy *akkor* nem volt illendő), és úgy, *ahogyan* nem szokás. Tehát egyrészt politikai tabuk megsértéséről van szó (például antikommunista érzelmek megfogalmazása, rendőrállam emlegetése, Bős-Nagymaros stb.), másrészt pedig a káromkodás versbe építéséről. A tagolatlan düh formába töréséhez Krausz a szabad vers lebegését próbálta meg felhasználni, de nem tudott úrrá lenni az emocionális áradáson: az indulat minduntalan túllépett és kívül rekedt a formán, sőt maga a líra is kívül rekedt az indulaton. A nyelvi normarendszer látványos fölűgása nem kapcsolódott össze egy újszerű megszólalás keretének a kialakításával – ám ez nem egyszerű formai kérdés, Krausz költői alapállásának lényegével függ össze.

A költő indulásának dinamizmusát többszörös elszigeteltségének tudomásulvétele adta: egy kisebbségi helyzetű irodalom csökevényes intézményrendszerének elutasítása

feszítette Krauszt – s annak felismerése, hogy mégis belülről kell kerülnie, ha írói mivoltát dokumentálni kívánja. Amikor tehát egy lefokozott, irodalmiatlannak szánt, noha stilizált nyelvhasználat felé indult el, akkor a nemzetiségi irodalmak emelkedett, fennkölt, szakralizált nyelvszemlélete ellen lázadt föl – nem egyedül ő egyébként, mert ebben nemzedéki gesztusok is lappantak. „*A nyelv mint palládium és azilum*” típusú gondolkodás háttalanítása akkor és ott rejtett magában esztétikai lehetőségeket – ez a kötet viszont arról tanúskodik, hogy Krausz nem váltott át más programra később sem, noha áttelepülésével írói státusa, irodalmi kontextusának szűkebb köre megváltozott. A HAZAKUTATÁS anyagában nem különíthető el az *ottani* és az *ítteni* termés: az egységes hangütés, a beszédmód azonossága mégsem a dicsérendő következetesség jelzése. A költő indulatának partikularitása, csupán helyi értékű érdeme derült ki: Krausz nem talált el a voltaképp minden nyelvkritika mélyén meghúzódó nyelvfilozófiai-kultúraszemléleti alapokhoz. Ezért tűnik felszínesnek és súlytalannak új kötete. Újabb verseinek – amelyeket, mondom, nem tudok kiemelni a kötet anyagából – észrevétlen beolvasása a régebbiek közé utólag is leleplezik a düh pusztán emocionális, tárgyak ellen irányuló jellegét. Az indulat ereje pedig csapdának bizonyult: a lírai én statikussága és a kultúrakritika dimenziójának szinte teljes hiánya megszüntette a közérzet körülírásának lehetőségét. Ilyenformán a hazafiasnak és társadalmi töltetűnek minősített versek értelme is megkérdőjeleződik: hiszen ha a politikum nem csupán egyike azon témáknak, viszonyoknak, amelyekről a lírai én megnyilatkozik, hanem abszolutizálódik, s ezzel elszigetelődik a költői megszólalás egyéb alkalmaitól, akkor teljesen szerveslenné válik. Nem is kapcsolható akkor vissza semmiféle költői személyiségképhez, csupán bizonyos sémákhoz köthető: ezúttal – nem az ún. „közéleti” költő papírmásé figurájához, hanem inkább a nonkonformista ellenzéki kliséjéhez, de ez nem túl lényeges különbség. A hazafiság mint ideologikum azáltal válhat el a számos, történetileg ráakodott tehertételtől (mint például a személyesség kiküszöbölendősége, a XIX. századi líramodellek elsilányított változatainak alkalmazása stb.), ha

irányulása egy virtuális hazafogalom felé mutat. Ilyenformán szubjektívizálható és etikai tartalommal tölthető meg, nagyjából az otthoki „*másik Magyarország*” szellemi igényének megfelelően, vagy éppen a – Szócs Géza által is átvett – Balla Zsófia-verssora szellemében: „*Ahogyan élek, az a hazám.*” Krausz hazafogalmának mélyén leginkább egy nosztalgia iránti vonzódás mutatható ki: a haza virtualitása itt csupán egy régebbi, múltbéli állapotnak, egy földrajzi-történelmi egységnek a földidézését jelenti, a közelmúlt politikai gyakorlatának következetesen antikommunista elutasításával. Mindez viszont legfőképpen aktuálpolitikai állásfoglalásként méltányolható, de igen kevésbé nemesíthető esztétikumává: a vonzódás és a választás nem a költői egzisztencia létének tétjeként jelenik meg. Paradox módon Krausz mégis hajszálpontosan minősítette kötetét: az itt képviselt ideologikum a hazafias-politikai költészet hagyományának egyik – sajnos, nem éppen a legértékesebb – ága.

Krausz Tivadar kötetének sikertelensége azonban nem csupán ebből fakad. Verseiből hiányzik a lírai én és a politikum közötti távolság, de az én és a világ viszonya is szinte romantikus módon van jelen. Ez magában foglalja a megszólalás problémátlanságának tételezését. Ebből a líraszemléleti alapállásból a néhol kifejezetten szellemes szójátékok sem vezetnek ki: bár ezek nyomokban hordozzák az ironiát, a költői deklamáció egészétől idegen marad az ironizálás mint a távolságtartás eszköze. Hasonlóképpen jelen van ugyan a szerepjáték (AZ ISMERETLEN KATONA), de túlságosan esetleges a felbukkanása, nem tudja átstrukturálni az egész kötetet. Némi anakronizmust érezni a versek olvasása közben, s ez a korszerűtlenség azért zavaró, mert nem értékörző, megtartó jellegű, hanem avantgárdnak van szánva. A költői dikció néhol kifejezetten nyegleségbe csúszó, modernista hangszerelése (szabad versestül, trágárságostul) egy alapvetően múlt századi beállítódást szolgál. Legalábbis ami az ideologikum kezelését és a költői beszédhelyzetet illeti.

Mindenesetre a HAZAKUTATÁS kapcsán újra el lehetne tünődni azon, vajon nem a magyar irodalom történetének alapszerkezetéhez tartozik-e, hogy nálunk a fiókból előkerülő művek csak igen ritkán tudnak mara-

dandó érvénnyel megőrizni fontos szellemi hagyományokat. Valahogy más itt a kultúra szerveződése, mint – mondjuk – az orosz irodalomban, ahol éppen egy teljes reménytelenségben fogant, asztalfióknak szánt mű, A MESTER ÉS MARGARITA teljesítette be a gogoli hagyományt... Egyre apadó bizakodással várom, maradt-e egyáltalán valami emlékezetes azokban a bizonyos fiókokban.

Szilágyi Márton

LOBOGÓNK BURKE?

Edmund Burke: Töprengések a francia forradalomról

Fordította és a bevezetőt írta Kontler László
Atlantisz, 1990. 404 oldal, 218 Ft

Burke TÖPRENGÉSEK A FRANCIA FORRADALOMRÓL című alpművének kiadásával nem sokat késett a magyar könyvkiadás – a franciához képest. A francia forradalom nemzeti mitológiájával szemben oly igen ellenséges politikai pamflet csak a Bastille lerombolása 200. évfordulójának ünnepségeire jelent meg – nem egyedüli ünneprontóként a neokonzervatív oldalon a „Megérte-e?” eretnek kérdését felvető forradalomellenes elméletek sorában; nálunk meg pontosan kétszáz esztendővel a REFLECTIONS első kiadása után, midőn a szegény liberalizmust az egyik oldalon a „nemzeti”, a másikon meg a „konzervatív” jelzővel illik díszíteni vagy fosztani. Újraolvasva a jól sikerült magyar fordítást, újra felfedezhetjük, hogy Burke-nek mennyire igaza van az 1790-ben még rossz álomként sem létező, de a fejekben-tettekben már formálódó jakobinus szellemiséggel szemben, és mennyire nincs igaza azon népek szabadságtörekvése esetében, mely népeknek nem adatott meg a Magna Chartától a Petition of Rightson keresztül a Bill of Rightsig történő szerves-folytonos jogfejlődés, mely népek kénytelenek *knjyialkoztalni* emberi jogaikat, melyeket történelmi tradícióik nem alapoztak meg organikusan, azaz Burke szerint egyedül legitim módon. Hogy ne essem ma-